

Rad sa znanstvenoga skupa
UDK 726 : 755 Anđela Horvat (497.5) : 94(436)
Primljeno 2011-12-02

ŠTAJERSKA I MEĐIMURJE U ISTRAŽIVANJIMA ANĐELE HORVAT: MARIA ZELL U DONJEM VIDOVCU

Krešimir Juraga, Zagreb

Sažetak

Namjera je ovoga rada obnoviti pozornost na zanimljivo slikovno ostvarenje s glavnog oltara župne crkve sv. Vida u Donjem Vidovcu. Slika Bogorodica s Djetetom ptujskog slikara Josepha Franza Fellnera iznimno je djelo koje potvrđuje protočnost granica dviju regija: Međimurja i Štajerske. Ikonografija koja ukazuje na visoke naručitelje vezana je uz kralja Ludovika I. Anžuvinca, a podrijetlo slike upućuje na veze s marijanskim svetištem Maria Zell. Više od pola stoljeća od istraživanja Anđele Horvat - koja je prva otvorila pitanje složenih značenja te slike - njena je recepcija u hrvatskoj povijesti umjetnosti ipak ostala skromna. Osim što želi upozoriti na vrsno slikarsko djelo u međimurskoj župi, ovaj rad upozorava na značenje istraživanja Anđele Horvat za poznavanje veza između štajerske i međimurske umjetničke i kulturne baštine.*

Ključne riječi: Donji Vidovec, Maria Zell, Anđela Horvat

Na glavnome oltaru župne crkve sv. Vida u Donjem Vidovcu (*Slika 1.*) nalazi se slika *Bogorodica s Djetetom (Slika 3.)* uokvirena poljima s grbovima i flo-

* Ovaj je rad *hommage* Anđeli Horvat (Krašić, 1911.– Zagreb, 1985.), o navršenoj 100. obljetnici rođenja te iznimne znanstvenice, povjesničarke umjetnosti, prve doktorice znanosti s disertacijom iz povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Zagrebu i prve akademkinje Razreda za likovne umjetnosti HAZU (JAZU). Od 1968. do 1985. godine Anđela Horvat u časopisu *Kaj* objavila je 17 radova i 7 separatnih izdanja unutar biblioteke Kajkavskoga spravišča *Hrvatski kulturni i prirodni spomenici* – sveukupno, barem 700 tiskanih stranica u 17 godina plodne suradnje. Među ostalim, uz studije *Portal crkve sv. Marka u Zagrebu*, *Čudovišna galerija zagrebačke katedrale*, valja izdvojiti njene jedinstvene preglede spomenika kulture općina Klanjec, Zabok, Dugo Selo, Krapina, Pregrada...(*op. ur.*).

Slika 1. Župna crkva sv. Vida, 1792., Donji Vidovec (foto: K. Juraga)

Slika 3. Bogorodica s Djetetom, Joseph Franz Fellner, 1757., župna crkva sv. Vida, Donji Vidovec (izvor: katalog izložbe Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung, 2004.)

Slika 2. Svetište Maria Zell, 1683., Maria Zell (izvor: katalog izložbe *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung*, 2004.)

realnim motivima. Iako je zanimljiva s više motrišta, nije privukla istraživače; u hrvatskoj povijesti umjetnosti poznata je upravo zahvaljujući istraživanjima Anđele Horvat.

Sliku *Bogorodica s Djetetom* spominje Ljubo Karaman u članku *O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji* (1950.), no bilježi samo kako se na glavnome oltaru župne crkve u Vidovcu u Međimurju nalazi “stara slika Madone, koja pravi dojam kasnotrećenteskne radnje, a po pričanju naroda u crkvi je od davnine”.¹

Datacijom slike, podrijetlom ikonografije i samoga djela bavila se Anđela Horvat u svojem djelu *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju* (1956.), gdje osim opisa upućuje na *Schatzkammerbild* (Slika 4.) u marijanskome svetištu Maria Zell (Slika 2.) kao izvornik prema kojemu je nastala slika u Donjem Vidovcu. Ovu tvrdnju potvrđuje usporedbom detalja na objema slikama, ali i

¹ LJUBO KARAMAN, *O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji*, u: “Historijski zbornik”, 3, Zagreb, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 1950., 125-174

Slika 4. Schatzkammerbild, Andrea di Vanni, oko 1360., riznica svetišta Maria Zell, Maria Zell (izvor: katalog izložbe Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung, 2004.)

vrednuje donjovidovečku sliku navodeći kako “bez obzira na to, da li je to originalno umjetničko djelo ili nije [...] ta slika ima vrijednost za Hrvatsku s povijesnog stanovišta, jer su na njoj nanizani grbovi donatora Anžuvince Ludovika I., koji bijaše ugarsko-hrvatski kralj”.² Zanimljivu opasku Anđela Horvat navodi u bilješkama kako su se za sliku zanimali biskup Josip Juraj Strossmayer, ali i “neki ljudi iz Budimpešte” koji su nudili za nju veliki iznos novaca što govori kako je postojala svijest o velikoj vrijednosti te slike. Slika iz župne crkve u Donjem Vidovcu iznimno je djelo od velike kulturno-povijesne važnosti koje ukazuje na zaboravljenu značajnost marijanskoga svetišta u Maria Zell, ali i njegove veze s brojnim narodima Habsburške Monarhije. Deset godina nakon spomena u pregledu o umjetnosti u Međimurju, Anđela Horvat objavila je članak *Osvrt na sliku u Međimurju koja sjeća na Anžuvince Ludovika I Velikog* (1966.).³ Sustavan pristup problematici ikonografije, podrijetla i analizi značenja slike te isticanje važnosti kralja Ludovika I. (koji je bio i hrvatski kralj) te svetišta Maria Zell (gdje

² ANĐELA HORVAT, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Zagreb, Konzervatorski zavod, 1956., 136

³ ANĐELA HORVAT, *Osvrt na sliku u Međimurju koja sjeća na Anžuvince Ludovika I Velikog*, u: »Razprave-Dissertationes«, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966., 269-275

su hodočastili i brojni marijanski proštenjari iz Hrvatske) temelj su za poznavanje vidovečke slike. Nakon njezinih istraživanja još jedan spomen o slici nalazimo u katalogu izložbe *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung* 2004. godine.⁴

Marijansko svetište Maria Zell bilo je vrlo popularno hodočasničko središte Habsburgovaca, ali i među narodima Habsburške Monarhije. U katalogu izložbe nalazi se poglavlje *Mariazell und die Kroaten* u kojem autori Marija Mirković i Vitomir Belaj upozoravaju na veze između svetišta u Maria Zell i Hrvata, osobito u pogledu hodočašća te širenja skulpturā-kopija *Gnadenstatue* iz Maria Zell, čudotvorne skulpture Majke Božje s Djetetom. Veliku popularnost ovih skulpturā i hodočašća Hrvata u Maria Zell Marija Mirković i Vitomir Belaj tumače kao odraz političke veze s Mađarima, odnosno ugledom koji je među Mađarima imala Bogorodica iz Maria Zella, poznata kao *Magna Domina Hungarorum*. Slici iz Donjeg Vidovca posvećen je manji dio poglavlja u kojem se navodi kako i u Hrvatskoj postoji jedna kopija slike *Schatzkammerbild* koja pokazuje određene odmake od izvorne slike, a čuva se u župnoj crkvi u Donjem Vidovcu u Međimurju. Marija Mirković i Vitomir Belaj atribuiraju sliku Josephu Franzu Fellneru (1721.-1770.),⁵ slikaru iz Ptuja, koji je sliku dovršio 1757. godine i poklonio dominikanskoj crkvi u Ptuju.⁶

O kakvoj se slici radi? Slika *Bogorodica s Djetetom*, naslikana na dasci, nalazi se iznad tabernakula na glavnome oltaru posvećenome sv. Vidu u župnoj crkvi u Donjem Vidovcu. Na tamnomodroj pozadini sa stiliziranim anžuvinskim lji-ljanima prikazana je Bogorodica koja desnom rukom pridržava Dijete, a lijevom pokazuje prema njemu. Bogorodičina glava nagnuta je prema Isusu, a pogled je uperen prema promatraču. Dijete podiže svoju desnu ruku s dva ispružena prsta prema majci koju promatra, a njegovo je lice prikazano bliže frontalnom pogledu nego na izvornoj slici. Bogorodičin plašt koji pada u širokim naborima tamnomodre je boje s ornamentima u obliku križa. Dijete je odjeveno u dugu haljinicu s ogrtačem za koji Anđela Horvat navodi kako je stiliziran poput krzna.⁷ Oko glava Bogorodice i Djeteta opisane su aureole u obliku kruga koji je kod Bogorodice bogato ukrašen. Uz rubove slike smještena su pravokutna polja u koja su upisani

⁴ PÉTER FARBAKY, SZABOLCS SERFŐZŐ (ur.), katalog izložbe *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung*, Povijesni muzej grada Budimpešte, Budimpešta, 2004.

⁵ Više o slikaru u: GÜNTER MEISSNER (ur.), *Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, XXXVIII, München/Leipzig, 1992.-2007.

⁶ MARIJA MIRKOVIĆ, VITOMIR BELAJ, *Mariazell und die Kroaten*, u: katalog izložbe *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung*, (ur.) Péter Farbaky, Szabolcs Serfőző, Budimpešta, 2004., 209-216

⁷ ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1956.), 135

rombovi i četverolisti s grbovima. Polja s grbovima odjeljuju pravokutna polja s reljefno izvedenim lisnatim motivima, međutim, njihov je broj manji nego na izvornoj slici pa dolazi do nespretnog susreta polja s grbovima na desnoj strani slike.

Podudarnosti među dvjema slikama, kao što su kompozicija, nagib glave Bogorodice, položaj ruku i geste, u velikoj mjeri proizlaze iz općenitog ikonografskog tipa, no važnije od toga su podudarnosti u detaljima, kao, na primjer, ukrasi na Bogorodičinoj odjeći, rješenje Isusove odjeće. Najuočljivija je pak zajednička osobina niz polja s grbovima i florealnim motivima uz rubove slike te stilizirani ljiljani na pozadini. Na slici iz Donjeg Vidovca ti su ljiljani malo promijenjeni i nezgrapnije izvedeni, a isto se može primijetiti i na poljima s grbovima, što se najbolje uočava na poljima s jednoglavi orlovima.

Ikonografski, ovaj prikaz pripada tipu Eleouse (ili Glykophilouse), na kojem Bogorodica pridržava Isusa desnom rukom, a on je miluje. Ovaj tip iznimno je popularan način prikazivanja Bogorodice, osobito na ikonama, a nalazimo ga i na još jednome raširenome tipu prikazivanja Bogorodice na području Habsburške Monarhije, Mariji Pomoćnici. Anđela Horvat govoreći o slici u Donjem Vidovcu navodi kako je riječ o "slici Pomoćnice kršćana".⁸

Slikar Joseph Franz Fellner ostavio je na poleđini slike tri bilješke koje se odnose na, za njega, važne događaje. Prva bilješka iz 1752. godine odnosi se na dovršetak okvira: *Joseph Franz Felner. Excudit. A.V. In Jachr 1752.*⁹ Treća bilješka navodi datum završetka slike: *d. 24 Decemb. 757 habe ich nach meiner Verlobnus alles fertig gestält.*¹⁰ Po dovršetku odnesena je u Maria Zell gdje je označena pečatom s natpisom *SCHATZKAMMERBILD ZU MCEL* kao čudotvorna slika.¹¹ Fellner je sliku zatim darovao dominikanskoj crkvi u Ptuju gdje je stajala na jednome od oltara. Dominikanski je samostan u Ptuju osnovan oko 1230. godine,¹² a pripadao je njemačkoj provinciji unutar koje se krajem XV. stoljeća odvojila zasebna kongregacija štajerskih i koruških samostana, kojoj su 1589. godine pridruženi i ugarski samostani.¹³ Nakon reformi cara i kralja Josipa II. Habsburga i zatvaranja samostana u Ptuju 1785. godine,¹⁴ slika je zajedno s ostalim inventarom prodana. U Donji Vidovec dospjela je 1786. godine kada su u Ptuju za župnu

⁸ ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1956.), 135

⁹ MARIJA MIRKOVIĆ, VITOMIR BELAJ (bilj. 6), 215

¹⁰ MARIJA MIRKOVIĆ, VITOMIR BELAJ (bilj. 6), 215

¹¹ MARIJA MIRKOVIĆ, VITOMIR BELAJ (bilj. 6), 215

¹² FRAN KOVAČIĆ, *Dominikanski samostan v Ptuju*, Maribor, Izdao autor, 1914., 4

¹³ Više o povijesti ptujskoga dominikanskoga samostana u: FRAN KOVAČIĆ, *Dominikanski samostan v Ptuju*, Maribor, Izdao autor, 1914. FRAN KOVAČIĆ (bilj 12), 14-16.

¹⁴ ANDRE MOHOROVIČIĆ (gl. ur.) *Enciklopedija likovnih umjetnosti, Svezak IV*, Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ, 1966., *sub voce* Ptuj

crkvu kupljena i dva oltara. Prema *Liber memorabilium* župe u Donjem Vidovcu, kako prenosi Anđela Horvat, slika je vjerojatno tada kupljena, a na njoj se nalaze grbovi donatora i vojvodine Štajerske, međutim bilješke iz Župne spomenice potječu iz druge polovice XIX. stoljeća.¹⁵ Donjovidovečka je župa u drugoj polovici XVIII. stoljeća bila najveća župa u istočnome Međimurju, a nedugo nakon nabavke nove opreme zbog potreba velikog broja stanovništva 1789. i 1790. godine od nje će se odvojiti župe u Kotoribi, Svetoj Mariji i Donjoj Dubravi. U to je vrijeme donjovidovečki župnik bio Josip Čunčić, podrijetlom iz Turopolja, a studij filozofije i teologije završio je u Beču.¹⁶

Slika *Schatzkammerbild*, prema kojoj je nastala kopija slike u Donjem Vidovcu, nastala je u XIV. stoljeću, a već Ljubo Karaman napominje kako ostavlja dojam kasnog trecenta. Anđela Horvat napominje kako se Marijino lice na slikama razlikuje te da se izraz Marijina lica na slici u Donjem Vidovcu razlikuje od “uobičajenog za trecento”, Bogorodica je ovdje “mladenačka, nasmijana”, za razliku od Bogorodice “srnećih očiju” iz Maria Zell.¹⁷ S druge strane te promjene možda su više odraz ukusa vremena jer je Fellner pri kopiranju poštivao uzor u izvedbi detalja, tako i ljiljana na pozadini i niza grbova uz rubove slike. Među naslikanim grbovima prisutni su grb kraljevine Ugarske na kojemu je križ s dvostrukom prečkom, grb kuće Arpad s nojem koji u kljunu ima potkovu, grb kraljevine Poljske s jednoglavim orlom te grb kuće Anjou s horizontalnim crvenim i bijelim gredama i ljiljanima. Upravo prisutnost poljskoga grba omogućila je da se utvrdi moguće vrijeme nastanka.

Naime, upravo zbog navedenoga razloga Othmar Wonisch (1950.) smatra da je slika nastala nakon što je Ludovik I. okrunjen za poljskoga kralja 1370. godine.¹⁸ Ovu tezu prihvaća i Anđela Horvat (1956.) te navodi kako je slika u Maria Zell nastala između 1370. i 1382. godine kada je kralj Ludovik I. umro.¹⁹ Kralj je sliku poklonio svetištu u Maria Zell, a kao moguću *causu occasionalis* za nastanak slike Anđela Horvat navodi pobjedu kralja Ludovika I. nad Turcima 1367. godine ili pobjedu u Bugarskoj 1369. godine.²⁰ Kralj Ludovik I. bio je značajna ličnost svoga vremena, poticao je razvoj umjetnosti, osobito talijanskih strujanja, u zemljama kojima je vladao. Sliku *Schatzkammerbild* Wilhelm Suida atribuirao

¹⁵ ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1956.), 136

¹⁶ RUDOLF HORVAT, *Poviest Međimurja*, Zagreb, Izdalo prosvjetno-poviestno društvo Hrvatski rukoljub, 1944. [1907.], 222

¹⁷ ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1956.), 135. Usp. ANĐELA HORVAT (bilj 3, 1966.), 271-272

¹⁸ OTHMAR WONISCH, *Beschreibung der Mariazeller Sehenswürdigkeiten*, II. der Wallfahrtsbücher, Mariazell, 1950.; Katalog I der Mariazeller Schatzkammer

¹⁹ ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1956.), 137

²⁰ ANĐELA HORVAT (bilj 3, 1966.), 273

je sienskome slikaru Andrei Vanniu (1332.-1414.),²¹ predstavniku kasnoga sien-skoga trecenta, koji je djelovao i u Napulju, a tu će atribuciju prihvatiti i Othmar Wonisch.²² Osvrnuvši se na zlatarsku izvedbu, Anđela Horvat lišće na poljima između grbova uspoređuje s obradom lišća na škrinji sv. Šimuna.²³ Ovakvi prikazi s poljima s grbovima uz rubove slike bili su očito popularni u vrijeme kralja Ludovika I. jer se u Aachenu nalaze dvije slike Bogorodice s Djetetom (Slike 5. i 6.) s poljima s grbovima uz rubove, darovi kralja Ludovika I. ugarskoj kapeli u Aachenu.²⁴

Slika 5. Bogorodica s Djetetom, prije 1367., riznica katedrale, Aachen (izvor: katalog izložbe Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung, 2004.)

Slika 6. Bogorodica s Djetetom, prije 1367., riznica katedrale, Aachen (izvor: katalog izložbe Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung, 2004.)

²¹ Više o slikaru u: GÜNTER MEISSNER (ur.), *Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, III, Leipzig, 1990. JANE TURNER (ur.), *The Dictionary of Art*, II, London/New York, 1996. ULRICH THIEME, FRANZ BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, I, Leipzig, 1907.

²² MANFRED KOLLER, *Das Schatzkammerbild in Mariazell. Untersuchung und Konservierung*, u: katalog izložbe *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung*, (ur.) Péter Farbaky, Szabolcs Serfőző, Budimpešta, 2004., 300

²³ ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1956.), 136-167

²⁴ REGINA URBANEK, *Die Votivbilder Ludwigs I. von Ungarn in Aachen. Untersuchungsbericht*, u: katalog izložbe *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung*, (ur.) Péter Farbaky, Szabolcs Serfőző, Budimpešta, 2004., 309

Svetište Maria Zell, u kojem se slika Schatzkammerbild čuva od velike je važnosti za prostore srednje Europe i cijele Habsburške Monarhije. Osnovano je 1157. godine, a u njemu se čuva čudotvorni kip Bogorodice, čašćen kao *Magna Mater Austriae* i *Magna Domina Hungarorum*. Među velikim donatorima toga svetišta je zasigurno i kralj Ludovik I. čija se skulptura, zajedno sa skulpturom supruge kraljice Elizabete Kotromanić, nalazi u svetištu, a nastale su između 1377. i 1382. godine, rad radionice Parler.²⁵ Prema svetištu veliko su poštovanje pokazivali i habsburški vladari, koji su ga dali obnoviti u XVII. stoljeću, za vrijeme Ferdinanda III.²⁶ Poštovanje koje su vladari pokazivali i prema slici *Schatzkammerbild* vjerojatno je potaknulo i nastanak kopija.

Slika iz župne crkve u Donjem Vidovcu iznimno je djelo od velike kulturno-povijesne važnosti koje svjedoči o popularnosti marijanskoga svetišta u Maria Zell, ali i njegovim vezama s brojnim narodima Habsburške Monarhije. Iako je u Donji Vidovec došlo tek kupnjom iz samostana u Ptuj u XVIII. stoljeću, važnost njegove političke ikonografije višestruka je jer otkriva veze koje daleko nadrastaju granice jedne međimurske župe: naručitelj slike koja joj je bila predložak, Ludovik I., bio je i hrvatski kralj, a Maria Zell, gdje se izvornik nalazi i marijansko svetište hrvatskih hodočasnika. Veze Štajerske i Međimurja povijesno su brojne, pa se kupnjom djela samo potvrđuje protočna granica dviju regija. Od istraživanja Anđele Horvat prošlo je više od pola stoljeća, a recepcija ove slike u našoj povijesti umjetnosti ostala je još uvijek vrlo skromna i stoga je namjera ovoga rada bila osvježiti pozornost na sliku i istraživanja povjesničarke umjetnosti čiju stotu obljetnicu rođenja ove godine (2011. – *op. ur.*) obilježavamo.

Izvor:

Katalog izložbe *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung*, 2004. / (source: catalogue of the exhibition *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung*, 2004)

²⁵ ANĐELA HORVAT (bilj 3, 1966.), 272

²⁶ ANĐELA HORVAT (bilj 3, 1966.), 274

STYRIA AND MEĐIMURJE IN THE RESEARCH OF ANĐELA HORVAT:
MARIA ZELL IN DONJI VIDOVEC

Summary

By Krešimir Juraga, Zagreb

*On the high altar of the parish church of St. Vid in Donji Vidovec is situated a painting of Madonna with Child by Joseph Franz Fellner, a painter from Ptuj, decorated with Angevin lilies and a series of squares with coats-of-arms and floral motives on the rim. The question of complex meanings of this exceptional painting was first opened by Anđela Horvat in the book *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju* (1956). The painting was purchased for the parish church of Donji Vidovec in 1786 in Ptuj, where it was situated in the Dominican church. In its iconography, patronage and reception are interwoven political meanings of high patrons, from the origin of the original painting in the Marian shrine in Mariazell, after which the copy in Donji Vidovec was created, to the importance of the shrine and its popularity in central Europe during the Habsburg reign. The exhibition *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung* (2004.) warned about the exceptional popularity and political role of this Marian shrine. The intention of this article is to renew the attention toward this excellent work of art located in a parish church in Međimurje, as well as point out the contribution of the research of Anđela Horvat to the recognition of relations between the artistic and cultural legacies of Styria and Međimurje.*

Key words: Donji Vidovec, Maria Zell, Anđela Horvat

Prijevod: Autor